

ORTAÖĞRETİM COĞRAFYA 11 DERS KİTABININ COĞRAFI BECERİLERİ GERÇEKLEŞTİREBİLME DÜZEYİ

Eyüp ARTVİNLİ*

Niyazi KAYA**

Özet: Bu çalışmada, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca ders kitabı olarak okutulmaya uygun bulunan ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabının programda yer alan becerileri gerçekleştirebilme düzeyleri araştırılmıştır. Coğrafya 11 ders kitabında önerilen etkinlikler görsellik, içerik ve kapsadığı araç-gereçler bakımından nitel araştırma teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuçta söz konusu ders kitabının coğrafya programının öngördüğü coğrafi becerileri kazandırma konusunda yeterli olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Coğrafya Ders Kitabı, Coğrafi Beceriler, Coğrafya Öğretim Programı

Implementation Level of Geographic Skills in 11. Year Geography Textbook

Abstract: In this study, it was investigated the level of the access to geographic skills in the 11. grade geography textbook which was approved by the Board of Education in 2007 according to geography curriculum. The activities, visual quality of them, materials and content of them were studied by qualitative research methods. Results showed that 11. Grade geography textbook is far away to access geographic skills in geography curriculum of 2005.

Keywords: Geography Textbook, Geographic Skills, Geography Curriculum

1. GİRİŞ

Bir ders sürecindeki ders kitabının rolü, büyük ölçüde içinde bulunduğu eğitim sistemi ve öğretmenlere bağlı olarak değişkenlik gösterir (Bednarz, 2004; Park, 1995; Akt: Jennings, 2006: 11). Dolayısıyla ders kitaplarının rolü gerek toplumdan topluma ve gerekse aynı toplum içinde dönemden döneme değişebilmektedir. Ancak her dönemde ders

---

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, 26480-Eskişehir/TÜRKİYE, eartvinli@ogu.edu.tr

** Milli Eğitim Bakanlığı, İlköğretim Genel Müdürlüğü, AB/ Projeler ve Strateji Geliştirme Şube Müdürü, Ankara/TÜRKİYE, niyo75@yahoo.com

kitaplarının bilginin toplum nezdinde önem kazandırılması yaygın hale getirilmesindeki en önemli rollerden birini üstlendiği görülmektedir (Michael, 1990).

Ders kitabı, belirli ölçütlere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ya da ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak önerilen bir kitaptır (Oğuzkan, 1993: 83). Ders kitapları, öğrenme-öğretme sürecinin en yaygın kullanılan ders aracıdır. Ders kitabı, eğitim-öğretim açısından kullanılma kolaylığı olan, her öğrencinin ulaşabildiği, bilgilerin dolaysız olarak verildiği, sürekli kullanılabilen, her an başvurulabilen ve sözel öğretimin boşluklarını doldurabilen önemli araçlarından birisidir. İyi hazırlanmış bir ders kitabı, hem öğretmenlere hem de öğrencilere büyük yarar sağlamanın yanında eğitim ve öğrenme etkinliklerinde kılavuzluk eder (Semerci, 2004: 49). Bu bağlamda ders kitapları, öğretme-öğrenme sürecinin vazgeçilmez ve en çok kullanılan çoğu zaman da tek görsel araçlarıdır (Taş, 2004: 33; Demirel, 1999: 51).

Son zamanlarda multimedya ve internet gibi araçlara olan ulaşım kolaylığına rağmen, öğrenme-öğretme sürecinde ders kitaplarının baskın rolü devam etmektedir (Graves ve Murphy, 2000: 231; Walford, 1995). Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, ders kitaplarının her zaman önemli bir eğitim aracı olduğu görülür. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde ders kitaplarının oldukça önemli bir yeri vardır. Shannon'un yaptığı bir araştırmaya göre, öğrenciler sınıfta zamanlarının yaklaşık % 80'ini ders kitapları ve ders kitaplarıyla ilgili etkinliklere harcamaktadırlar (Semerci, Ç. ve Semerci, N., 2004). Diğer taraftan Türkiye'de de ders kitapları, temel bir bilgi kaynağı durumundadır (Kaya, 2002: 92).

Ancak ders kitapları ülkemizde yaygın olarak kullanılan şekliyle öğretmenlerin derslerini anlatırken kaynak olarak kullanmaları için değil, aksine öğrenciler için vardır ve bu nedenle tamamen öğrenci merkezli bir bakış açısı ile ele alınmalıdır. Bu yönden bakıldığında ülkemizdeki ders kitaplarının kullanımındaki bir statü ve hedef kitle sorunu olduğu belirtilmelidir. Çünkü halen ülkemizde kitaba bağlı kalarak ders işleyen, ya da sırf kitaptan uzaklaşmak için onu hiç kullanmayan öğretmenlere rastlanabilmektedir. Hâlbuki ders kitaplarının, o dersin öğretmeninden sonra öğrenciler için en iyi dost ve en değerli başvuru kaynağı olduğu şeklinde görülmesi gerekmektedir. Yoksa öğretmenin

dersini işlerken faydalandığı temel bir kaynak olarak görülmemelidir. Aksi halde bu durumun ders öğretmenini öğrencilerin gözünde “kitabın öğretmeni” olarak öne çıkaracağını belirtenler de vardır (Lidstone, 1995). Yine de ders kitaplarının kullanımı, işleyişi ve fonksiyonlarına ilişkin olarak farklı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Kalın ve Topkaya (2009), yaptıkları çalışmada 9. sınıf coğrafya ders kitabının okunabilirlik ve hedef yaş düzeyine uygunluk açısından yetersiz olduğunu tespit etmişlerdir.

Beceri, bir kimsenin bedensel ya da düşünsel bir çaba göstererek bir işi kolaylık ve ustalıkla yapabilmesidir (Oğuzken, 1974). Beceri, uygun öğrenme ve öğretim ortamında bireyin, hazır bulunuşluk düzeyine göre düşünsel ve davranışsal bir çabaya girmesi sonucu bir işi kolaylıkla ve ustalıkla yapar hale gelmesidir (MEB, 2005: 174). Günümüz eğitim ve öğretim anlayışında bilgiyi olduğu gibi almak yerine bilgiyi bulma, kullanma ve bilgiyi yapılandırma ön plana çıkmıştır. Program geliştirme ile ilgili tüm yaklaşımlar bu merkezde şekillenmiş, dolayısıyla da eğitim ve öğretim sürecinde beceri kazandırmaya yönelik hedefler de yer almıştır (MEB, 2005).

Ancak ülkemizde beceri ve değerlere yönelik olarak öğrenci merkezli işlenişler ve etkinlikler yazmak henüz çok yenidir. Bu yeni durumla yüz yüze gelmiş ve klasik yaklaşıma göre eğitim almış öğretmenlere eski eğitimlerinin yerine yapılandırmacı yaklaşım adına MEB tarafından verilen hizmet içi eğitimler çok az ve yetersiz seviyededir (Artvinli, 2009: 63; 2007: 164; Turoğlu, 2006: 155). Fakat programlar değiştirilebilir, daha fazla araç-gereç alınabilir, fiziksel çevre yenilenebilir, okul saatleri uzatılabilir ama iyi öğretmenler olmadan değişiklikler istenilen etkiyi oluşturmaz (Yalın, Hedges ve Özdemir, 1996: 6). Bu ve benzeri nedenlerle, coğrafya ders kitaplarında beceri geliştirme konusu, bazı ülke kitaplarında öğretmenlerin inisiyatifine bırakılmamış olup, “beceri geliştirme” adı altında özel bölümler ve etkinlikler oluşturulmuştur (Demirci, 2005: 95).

Bu bakımdan 2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı’nın ortaöğretim coğrafya programında yaptığı değişiklikler çok önemlidir. Çünkü yeni ve belki de en önemli farklılıklardan biri harita okuma becerisi, gözlem becerisi, arazi çalışma becerisi, coğrafi sorgulama becerisi, tablo- grafik ve diyagram hazırlama ve yo-

rumlama becerisi, zamanı algılama becerisi, kanıt kullanma becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi olmak üzere 8 temel coğrafi becerinin ayırt edilmesidir. Aynı dönemde yapılan diğer öğretim programlarından da farklı olarak coğrafya öğretim programında, kazanım başına verilen beceri sayısı oldukça fazla olsa da, hangi kazanımlar için hangi becerilerin geliştirileceği tespit edilmiştir (MEB, 2005: 19–26). Bunlara ilaveten eğitim kurumlarının öğrencilere kazandırmaları gereken temel beceri ve değerler arasında problem çözme, girişimcilik, mekanı algılama, sosyal katılım, eleştirel düşünme, iletişim ve empati, duyarlılık, aile birliğine önem verme, estetik, bilimsellik, kalıp yargıları fark etme, sorumluluk gibi beceri ve değerler de girmiştir (Güçlü, 2004: 261). Dolayısıyla bu yönüyle coğrafya ders kitapları, coğrafya eğitiminde beceri geliştirmenin bir parçası olmak durumundadır. Coğrafya öğretim programının amaçları analiz edildiğinde, o amaçlara ulaşmanın ancak becerileri hedefleyen işleyişler ve etkinliklerle mümkün olabileceği kolayca anlaşılabilir.

Bu yaklaşım gereğince coğrafi bilgi ve becerileri kullanarak doğa ve insana ait değerleri geleceğe taşıma stratejilerini geliştiren ve uygulayan bireyler yetiştirmek isteyen (MEB, 2005: 16) coğrafya dersinin ortaöğretim coğrafya 11 programındaki öğrenme alanları altında 35 kazanım ve 10 beceri yer almaktadır (Tablo 1).

Programların yenilendiği ve yeni yaklaşıma göre yardımcı kaynakların çokça bulunmadığı böylesi bir ortamda ders kitabı, öğrencilerin de temel başvuru kaynağı durumundadır. Ayrıca günümüzde ders kitaplarının sınıf içindeki yeri hâlâ önemini sürdürmekte olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler. Yapılan araştırmalara göre, sadece ülkemizde değil, gelişmiş ülkelerde bile öğretmenlerin azımsanamayacak kısmı öğretim programlarını hiç incelemeyen öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaktadırlar (Kızılcıoğlu, 2003: 95; Waugh, 2000: 99). Bundan dolayı çağımızın ihtiyaç duyduğu insanın özelliklerine uygun bir nesil yetiştirilmesi için hazırlanan öğretim programlarında belirlenen kazanım, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasında ders kitaplarının yeri yadsınamaz. Hazırlanan veya hazırlanmakta olan ders kitaplarının nitelikleri bu bakımdan son derece önem taşımaktadır.

Tablo 1. Ortaöğretim Coğrafya 9-12 Programında Yer Alan Becerilerin Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Sınıf	Öğrenme Alanı	Beceriler
11	Doğal Sistemler	Harita becerisi, coğrafi sorgulama becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, kanıt kullanma becerisi, gözlem becerisi, arazi çalışma becerisi, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama becerisi, fotoğraf kullanma ve okuma becerisi (programda tarif edilmeyen ve yer almayan bir beceri)
11	Beşeri Sistemler	Gözlem becerisi, arazi çalışma becerisi, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, harita becerisi, kanıt kullanma becerisi, coğrafi sorgulama becerisi
11	Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	Gözlem becerisi, arazi çalışma becerisi, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, harita becerisi, kanıt kullanma becerisi, coğrafi sorgulama becerisi, birincil ve ikincil kaynakları etkili kullanma becerisi (programda tarif edilmeyen ve yer almayan bir beceri)
11	Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	Gözlem becerisi, arazi çalışma becerisi, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, harita becerisi, kanıt kullanma becerisi, coğrafi sorgulama becerisi, zamanı algılama becerisi
11	Çevre ve toplum	Gözlem becerisi, arazi çalışma becerisi, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama becerisi, değişim ve sürekliliği algılama becerisi, harita becerisi, kanıt kullanma becerisi, coğrafi sorgulama becerisi.

Coğrafya Dersi 11. Sınıf Öğretim Programında yer alan coğrafi beceriler; öğrencilerin yaşamlarında, mesleklerinde ve gelecekte de kullanabilecekleri niteliktedir. Bu beceriler harita, gözlem, arazi çalışma, coğrafi sorgulama, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama, değişim ve sürekliliği algılama ile kanıt kullanmadır (MEB, 2005). Ancak Doğal Sistemler öğrenme alanında yer alan **“bir yerin iklim verileri ve topoğrafya haritalarını ilişkilendirerek hidroelektrik güç potansiyelini belirler”** kazanımı (MEB, 2005: 104) coğrafya öğretim programında yer verilmeyen **fotoğraf kullanma ve okuma becerisi** ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca *Mekânsal Bir Sentez: Türkiye* öğrenme alanında yer alan **verilerden yararlanarak Türkiye ekonomisinin sektörel dağılımıyla**

ekonomik faaliyetleri etkileyen şartları ilişkilendirir kazanımı ve ***Türkiye ekonomisinin sektörel dağılımını ve ekonomi politikalarını değişim ve süreklilik açısından değerlendirir*** (MEB, 2005: 107) kazanımı programda tarifi yapılmayan ve kazandırılması öngörülmemen bir beceri olan ***birincil ve ikincil veri kaynaklarını etkili kullanma*** becerisi ile ilişkilendirilmiştir.

Program değişikliği ile Milli Eğitim Bakanlığı ve özel yayınevleri bu programa uygun ortaöğretim 9–12. sınıf coğrafya ders kitaplarını hazırlamaya başlamışlardır. Yayın evleri tarafından hazırlanan ders kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'ne göre incelenmektedir (Tebliğler Dergisi, sayı: 2586). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca yapılan incelemeler sonucunda 19. 04. 2007 gün ve 88 sayılı karar ile 2007-2008 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabını yazmakla görevlendirilen komisyonun hazırladığı kitap ders kitabı olarak okutulmaya uygun bulunmuştur.

Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca ders kitabı olarak kabul edilen ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabındaki işlenişler, kullanılan araç-gereçler ve önerilen etkinlikler her şeyden önce ülkemizde yeni program anlayışına göre kabul edilen ***ilk ve tek kitap olması*** nedeniyle oldukça önem taşımaktadır.

2. AMAÇ

Türkiye’de 2005 yılındaki coğrafya öğretim programı değişikliğinden beri Milli Eğitim Bakanlığı yayınları dışında coğrafya dersleri için yeni program anlayışına uygun ders kitabı yayınlanmamıştır. Dolayısıyla programın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 9. Sınıftan 12. sınıfa kadar alternatifsiz bir şekilde her sınıf düzeyinde tek kitap okutulmaktadır. Bu durum ortaöğretim coğrafya ders kitaplarının 1991 öncesindeki durumu ile aynıdır (Demirkaya ve Tomal, 2002: 155).

Ders kitaplarında yer verilen öğrenci etkinlikleri ne kadar çok çeşitli ve yapılandırmacı öğrenmeyi destekler nitelikte olursa, yeni programın anlayışı ve ulaşılması hedeflenen sonuçlar da o kadar erken elde edilebilir. Dolayısıyla mevcut durumda bütün Türkiye’de okutulmakta olan MEB yayını coğrafya ders kitaplarında yer verilen öğrenci etkin-

liklerinin önemi daha da artmaktadır. Çünkü bütün ülkede öğrencilerin yanı sıra coğrafya öğretmenleri de mecburen öğrencilerin elinde bulunan tek kaynak olması nedeniyle bu etkinlikler üzerinden kazanımları işlemeye, becerilere ulaşmaya ve dolayısıyla coğrafya öğretim programının amaçlarına hizmet etmeye çalışmaktadırlar.

Bu nedenlerle, 2005 yılında yenilenen ortaöğretim coğrafya programına göre Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabının, programın öngördüğü becerileri gerçekleştirebilme düzeyini tespit etmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

2.1. Alt Amaçlar

- Ortaöğretim kurumlarında okutulan 11. Sınıf coğrafya ders kitabının coğrafya öğretim programının öngördüğü coğrafi becerileri kazandırmaya yönelik çalışmaların dağılım ve niteliği nasıldır?
- Ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabında coğrafi becerileri kazandırmaya yönelik etkinliklerin nitel ve nicel özellikleri ve bunların bölümlere göre dağılımı nasıldır?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Bu yöntemde, araştırma konusu olarak tek bir analiz birimi (ders kitabı) ele alındığı için durum çalışması desenlerinden bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Bütüncül tek durum deseni daha önce çalışılmamış veya ele alınmamış durumlar için kullanılabilir. Nitel araştırmalar çok sayıda yöntem ve kaynağın kullanıldığı, insan deneyimlerine ilişkin sözlü ve yazılı anlatımları ya da kayıtların incelendiği (Keith, 2005: 165) araştırmacıya veri sağlamadaki en etkili yöntemlerden biridir.

3.2. Çalışma Grubu

Bu çalışma, 2007–2008 eğitim- öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığınca yazdırılan, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca ortaöğretim 11. sınıflarda ders kitabı olarak kabul edilen *Coğrafya 11 Ders*

Kitabı üzerinde gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Coğrafya 11 öğrenci ders kitabında yer alan becerileri tespit üzere kullanılan *Kitap Değerlendirme Formu* geliştirilmiştir. Daha sonra söz konusu ders kitabındaki öğrenci etkinlikleri Maurice tarafından geliştirilen ders kitapları kontrol fişinden (Maurice, 1957: 36) yararlanarak oluşturulmuş olan bu kitap değerlendirme formuna göre incelenerek veriler elde edilmiştir.

3.4. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde ise içerik analizi türlerinden kategorisel analiz ve frekans analizi teknikleri kullanılmıştır. Kategorisel analiz genel olarak, belirli bir mesajın önce birimlere bölünmesini ve ardından bu birimlerin, belirli ölçütlere göre kategoriler halinde gruplanmasını ifade eder. Kategorilemede başkaları tarafından daha önce geliştirilmiş kategoriler alınır, bu yapılamadığında ise yeni bir kategori sistemi geliştirilir (Bilgin, 2006: 19). Bu çalışmada da, Coğrafya 11. sınıf ders kitabı içinde yer alan becerileri kazandırmaya yönelik çalışmaları tespit etmek üzere araştırmacılar tarafından uyarlanan form kullanılarak kitaptaki etkinlikler nitelik ve nicelik bakımından kategorize edilmiştir.

Ele alınan 11. Sınıf coğrafya ders kitabındaki öğrenci etkinliklerinin nicel analizinde ise frekans analizi kullanılmıştır. Frekans analizi en basit şekliyle birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktır (Bilgin, 2006: 18). Bu aşamada kategorilerde yer alan etkinlikler; taşıdıkları anlam, nicelik ve niteliklerini ortaya koymak üzere araştırmacılar tarafından yorumlanmış ve elde edilen sonuçların önemine ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitaplarında Becerileri Kazandırmaya yönelik Çalışmalar

Tablo 2.'de ortaöğretim coğrafya 11 coğrafya ders kitabında yer alan etkinlik ve performans ödevlerinin dağılımı sunulmuştur. Çalışmada incelenen ortaöğretim coğrafya 11 öğrenci ders kitabında coğrafi

becerileri kazandırmaya yönelik olarak 130 etkinlik ile 5 performans ödevinin yer aldığı tespit edilmiştir. Etkinliklerden 112'si, performans ödevlerinin ise tamamı beceri kazandırmaya yöneliktir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, ortaöğretim 11. sınıf öğrenci ders kitabındaki 130 etkinlikten 112'si programın öngördüğü becerileri kazandırmaya yönelik olarak yer almaktadır. Bunların ne kadarının coğrafya öğretim programının öngördüğü coğrafi becerileri gerçekleştirmeye yönelik olduğu ise tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 2.'de kategorize edilmiş etkinlikler incelendiğinde coğrafya 11 ders kitabında, önceki ders kitaplarından farklı biçimde, beceri kazandırmaya yönelik etkinliklere ilave olarak performans ödevleri (5 adet) ile proje ödevlerine (2 adet) yer verilmiştir.

Tablo 2: *Ortaöğretim Coğrafya 11 kitabında Yer alan Etkinlik ve Performans Ödevlerinin Dağılımı*

Bölüm	Etkinlik Sayısı	Performans Ödevi Sayısı	Proje Ödevi Sayısı	Beceri Kazandırmaya Yönelik Etkinlik Sayısı	Beceri Kazandırmaya Yönelik Performans Ödevi Sayısı
1	12	1		10	1
2	14			11	
3	15	1		10	1
4	42	1	1	40	1
5	13			11	
6	6	1		4	1
7	20	1		18	1
8	8		1	7	
Toplam	130	5	2	112	5

Tablo 3.'de 2008–2009 eğitim öğretim yılından itibaren ortaöğretim 11. sınıflarda ders kitabı olarak okutulmaya başlanan ortaöğretim coğrafya 11 kitabındaki işlenişler, etkinlik, performans ve proje ödevlerinin bölümlere ve öğrenme alanlarına göre yapısal dağılışı sunulmuştur. Bu dağılışı ortaya koymak için öğrenme alanlarında yer alan kazanımlara yönelik olarak gerçekleştirilen işlenişlere ayrılan sayfa sayısı incelenmiştir.

Tablo 3'de görüldüğü üzere, coğrafya 11. sınıf öğrenci ders kitabı

incelendiğinde, 248 sayfada 8 bölümde programın öngördüğü 41 kazanıma yönelik işlemlere, etkinliklere, performans ve proje çalışmaları ile görsellere yer verilmiştir. Ancak kazanım ve sayfa sayısı oranları dikkate alındığında öğrenme alanlarına ayrılan sayfa sayılarında dengeli bir dağılımın olmadığı görülmektedir. Bu durumu ders kitabı yazarlarının kişisel bakış açıları ya da önemsedikleri coğrafi konuların ayrıntılandırılmasına verdikleri kişisel önceliklerin bir sonucu olarak yorumlamak mümkündür.

Tablo 3. Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabının Nicel Yapısı

Öğrenme Alanı	Bölüm Adı	Kazanım Sayısı	Sayfa Sayısı
Doğal Sistemler	1. Ekosistem ve Madde Döngüsü	4	27
Beşeri sistemler	2. Şehirlerin Fonksiyonları ve Nüfus Politikaları 3. Ekonomik Faaliyet Türleri	7	37
Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	4. Türkiye'yi Tanıyalım	10	68
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	5. Ülkeler arası Etkileşim 6. Ülkeleri Tanıyalım	6	47
Çevre ve Toplum	7. Doğal Kaynaklar ve Çevre 8. Doğal Kaynakların küresel Etkileri	14	69

Tablo 4.'de ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabında yer alan beceri kazandırmaya yönelik etkinliklerin bölümlere dağılımı sunulmuştur.

Tablo 4.'de becerilerin tümünü gerçekleştirmeye yönelik olarak hazırlanan etkinlikler programın öngördüğü 8 temel beceriye göre dağıtıldığında, 130 etkinlikten 43'ünün *coğrafi sorgulama*, 37'sinin *tablo, grafik ve diyagram hazırlama ile yorumlama* ve 21'inin de *harita okuma becerilerini* gerçekleştirmeye yönelik etkinlik olduğu görülmektedir. Bu durum, coğrafya 11 ders kitabının yazılması sırasında kitapta yer alan işlemler ve etkinliklerde kazanımlar ile beceriler arasında olması gereken bütünleşmiş ilişkinin gerçekte dikkate alınmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Öğrenci ders kitabında yer alan etkinliklerin dağılımı bölümlere göre incelendiğinde, tablo 4'te görüldüğü gibi, ders kitabı yazarları farklı türdeki etkinliklere yer vermişlerdir. Ancak farklı türdeki etkinliklerin bölümlere göre dağılımında eşitsizlik olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabında Beceri Kazandırmaya Yönelik Yer Verilen Etkinliklerin Bölümlere Dağılımı

Beceriler	BÖLÜMLER							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Harita Becerisi				17	1	1	2	
Gözlem Becerisi	2						1	2
Arazi Çalışma Becerisi	1						1	
Coğrafi Sorgulama Becerisi	9	5	5	8	4	1	8	3
Tablo, Grafik Ve Diyagram Hazırlama Ve Yorumlama	3	6	4	17	3	1	1	2
Zamanı Algılama			1		4			
Kanıt kullanma	4			6	2		3	
Değişim ve Sürekliliği Algılama	1	1			1		4	

4. 2. Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabındaki Becerileri Kazandırmaya yönelik Çalışmaların Özellikleri

Tablo 5: Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabında Beceri Kazandırmaya Yönelik Etkinliklerin Özelliklerine Göre Dağılımı

	BÖLÜMLER							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Kanıt/Kaynakla İlgili Sorular				5	3	1	5	1
Örnek olaylarla İlgili Sorular			1					
Sorular	2			2		1		1
Görsellerle İlgili Sorular	3	7	5	14	4		7	1
Yaptırılan Araştırma/Uygulamayla İlgili Sorular	4	1	1	8	1		1	2
Yazılı Anlatım		4	5	1	1			
Diğer (Boşluk Doldurma, Eşleştirme, Şekil Çizme)	3	2	2	7	5	1	5	2

Tablo 5’te ortaöğretim coğrafya 11 ders kitaplarında beceri kazandırmaya yönelik yer verilen etkinliklerin özelliklerine göre dağılımı sunulmuştur. Söz konusu tabloda etkinlikler özelliklerine göre gruplandırılıp incelenmiştir. Burada, beceri kazandırmaya yönelik çalışmalarda görsellerle ilgili sorular (41 adet) ve boşluk doldurma, eşleştirme, şekil çizme (27 adet) ile ilgili etkinliklerin ilk iki sırada yer aldığı görülmek-

tedir. Buna karşın örnek olaylarla ilgili sorular (1 adet) en son sırada yer almıştır. Ayrıca becerileri kazandırmaya yönelik çalışmalar içinde, görsellerle ilgili sorulara yanıt veren türden etkinliklerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmanın bulgularından elde edilen sonuçlara göre, ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabında becerileri kazandırmaya yönelik olarak yer verilen etkinliklerin nicelik, nitelik ve yöntem bakımından yeterli olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu sonuç, ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabının *coğrafi becerileri* odak noktasına alan bir yaklaşımla yeniden incelenmesi gereğini ortaya koymaktadır. Çünkü öğrenme için planlanan etkinlikler ne kadar mükemmel olurlarsa olsunlar, bu etkinlikler sınıfta uygulamaya konulmadıkça, öğrenciler için fazla bir anlam ifade etmezler (Saban, 2000: 10). İlköğretimde ve lisede okutulan bütün bilim kollarının içinde coğrafya her şeyden önce, bugün hala öğretim sisteminin dışında en küçük pratik uygulaması olmayan bir bilgi olarak görünen tek bilim koludur (Lacoste, 1976: 35). Günümüzde ortaöğretimdeki coğrafya adına bu durumu ortadan kaldırmanın en iyi yollarından biri, coğrafya öğretim programının sunduğu yaklaşım çerçevesinde ders kitaplarını öğrencilerin günlük hayattan pratik örneklerle dolu etkinliklerin olduğu, onların coğrafi becerilerini geliştirici etkinlikler içeren materyallere dönüştürmektir.

Çalışmada incelenen ders kitabında becerileri kazandırmaya yönelik çalışmalar içinde, görsellerle ilgili sorulara yanıt veren türden etkinliklerin çoğunlukta olduğu görülmektedir (Tablo 6). Oysa kişinin bilgisini beceriye dönüşmesi, bu bilginin hayata geçirilmesiyle veya zihinde referans noktası oluşturması ile gerçekleşir (Özden, 2005: 76). Bu da öğrencinin bir günlük bilgiyi sorularla test etmesiyle veya okumasıyla gerçekleşmez, kendi zihnindeki yapılandırma sürecine yardımcı olacak unsurlarla ve aktivitelerle gerçekleşebilir. Bunun için etkinliklerde görsellerle ilgili olarak sorulan sorulara cevap verilen etkinlikler yerine, öğrencilerin yaşantılarında gözlemleyerek kendi mevcut bilgileriyle karşılaştırıp öğrenecekleri durumlarla ilgili çalışmalara daha fazla yer verilmelidir. Bunları organize ederken de kitapta yer alan etkinliklerin farklı öğrenme stillerine uygun olarak hazırlanması mutlaka göz önüne

alınması gereken hususlardan biridir. Çalışmadaki bu sonuç, Jitendra ve diğerleri (2001: 167) ile Graves'in (1996), coğrafya ders kitaplarının öğrencilere öngörü, değerlendirme ve uygulama içeren sorular yerine tekrar etme ve metinde yer alan ifadelere göre yanıt vermeye dayalı, düşünce becerilerini geliştirmeyen sorulara yer verdiklerini tespit eden çalışma bulgularıyla benzerdir.

Orta öğretim Coğrafya 11 kitabında programın ön gördüğü 41 kazanıma yönelik işlemler organize edilirken kazanımlara ayrılan sayfa sayısı oranında bir dengenin olmadığı görülmektedir. Bu durum kazanımlara yönelik işlemlerin bazılarında yüzeysel bazılarında ise derinlemesine işlemlere yol açabilir. Bunu önlemek amacıyla ders kitabı yazarlarına ve coğrafya öğretmenlerine rehberlik etmek üzere kazanımların özellikleri dikkate alınarak ağırlıklarına göre sayfa sayıları yüzdelik dilimlerle ifade edilebilir.

Becerileri kazandırmaya yönelik etkinliklerin özelliklerine göre bölümlere dağılımı incelendiğinde, tablo 6'da görüldüğü üzere, bölümler arasında dengeli bir dağılım yoktur. Bu sorun, kitaptaki bölüm yazarlarının daha etkin bir işbirliği içinde çalışması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bunun dışında ders kitaplarına onay veren Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı inceleme komisyonlarının, etkinliklerin nicelik olarak var olup olmadığından ziyade mevcut etkinliklerin bu çalışmada ve programın kendisinde vurgulanan beceri ve değerleri kazandırabilecek nitelikte olup olmadıklarını tespit etmesi önerilmektedir. Bu amaca ulaşmak için söz konusu tespiti yapmayı sağlayan bir ölçütün geliştirilerek herkese duyurulması ve ders kitabı hazırlanırken ya da incelenirken bu ölçütün göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Programın ön gördüğü becerilerin öğrencilerin yaşantılarında yerleşik olarak yer almasında performans ödevleri ile proje ödevleri daha kalıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla ders kitabında yer alan performans ödevleri ile proje ödevlerinin sayısının artırılması etkili ve kalıcı beceri eğitimi için önem arz etmektedir. Ayrıca öğrenci ders kitaplarında becerileri kazandırmaya yönelik çalışmalarda **süreç değerlendirmeyi** dikkate almayan etkinlikler çoğunluktadır. Öğrenci ders kitapları güncellenirken süreç değerlendirmeyi öne çıkaran, içerisinde becerilerin gerçekleştiği durumları ifade eden göstergelerin yer aldığı

gözlem formları, tutum ölçekleri gibi çalışmalara yer verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Artvinli, E. (2009), “Coğrafya Programının Öngördüğü Coğrafi Becerilere 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Erişi Düzeyi”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 11-2*.
- Artvinli, E. (2007), “2005 Yılı 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı: Öğretmenler Açısından Uygulanabilirlik Düzeyi”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum*.
- Bednarz, S.W. (2004), “US world geography textbooks: Their role in education reform”, *International Research in Geographical and Environmental Education* 13 (3), 223–38.
- Bilgin, N. (2006), *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek çalışmalar*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Demirci, A., (2003), “Ders Kitapları ve Kitap Setlerinin Öğrenci Merkezli Eğitim Açısından Coğrafya Öğretimindeki Rolünün ABD’deki Örnekleri Yönünden Değerlendirilmesi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, No. 7, 82-107.
- Demirel, Ö. (1999), *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Demirkaya, H. ; Tomal, N. (2002), “Lise Coğrafya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 5, 153-169, İstanbul.
- Graves, N., Murphy, B. (2000), *Research into Geography Textbooks, Reflective Practice in Geography Teaching*, Kent, A., (Ed.), pp.228-237, London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Graves, N. (1996), “The intellectual origins of late-nineteenth and Early-twentieth century British geography textbooks”, *Paradigm*, No. 19, <http://faculty.ed.uiuc.edu/westbury/Paradigm/graves6.html>, Erişim: 05. 01.2010.
- Güçlü, Y. (2004), “İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler Ders Grubu Derslerinin Müfredat Programlarına Eleştirel Bir Bakış”, *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi, MEB*, Ankara.
- Gültepe, A. ve Diğerleri. (2007), *Ortaöğretim Coğrafya 11*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Jennings, S. A. (2006), “A Content Comparison of Six Physical Geography Textbooks Spanning a Century”, *International Research in Geographical and Environmental Education*, Vol. 15, No. 1.
- Jitendra, A. K. ; Nolet, V.; Xin Y. .P; , Gomez, O.; Renouf, K.; Iskold, L. ; Dacosta, j. (2001), “An Analysis Of Middle School Geography Textbooks: Implications For

- Students With Learning Problems”, *Reading & Writing Quarterly*, 17: 151-173
- Kalın, Ö. U. ve Topkaya, Y. (2009), “9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının Okunabilirliği ve Hedef Yaş Düzeyine Uygunluğu”, *1.Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongre Kitabı*, <http://oc.eab.org.tr/egtconf/cd.php> Erişim: 25. 02. 2010.
- Kaya, Z. (2002), *Uzaktan Eğitim*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Keith, F. P. (2005), *Sosyal Araştırmalara Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Kızılcıaoğlu, A. (2003). *Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Ölçütleri*, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 8, İstanbul.
- Lacoste, Y. (1976) çev. Arayıcı, A. (1998) *Coğrafya Savaşmak İçindir*, Özne Yayınları, İstanbul.
- Lidstone, J. (1995), “Teaching with textbooks in undergraduate geography courses: Guilt, Gilt Or Gilding The Lily?”, *Journal of Geography in Higher Education*, Vol. 19, Issue 3.
- Maurice P. M. (1957), *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, (Çev. Oran, N.), Maarif Basımevi, İstanbul.
- MEB, (2005), *Coğrafya Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (9-12. Sınıflar)*, T.C. Milli “Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Michael, I. (1990), “Aspects of Textbook Research”, *Paradigm*, No. 2, <http://faculty.ed.uiuc.edu/westbury/Paradigm/michael9.html>, Erişim: 05. 01.2010.
- Oğuzkan, F. (1974), *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Oğuzkan, F. (1993), *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Emel Matbaacılık, Ankara.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Özden, Y. (2005), *Eğitimde Yeni Değerler*, PegemA Yayıncılık Ankara.
- Park, C. (1995), “Reflections On The Role of Textbooks In The Undergraduate Teaching of Physical Geography In The British University Tradition”, *Journal of Geography in Higher Education* 19 (3), 345–9.
- Paykoç, F. (2005), “Yeni Öğretim Programlarını İnceleme ve Değerlendirme Raporu” *ERG Raporları*, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Saban, A. (2000), *Öğrenme Öğretme Süreci*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Semerci, Ç. ve Semerci, N.,(2004),“İlköğretim (1-5 Sınıf) Matematik Ders Kitaplarının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı, 162, Ankara. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/162/semerci.htm> , Erişim: 22. 12. 2009.
- Semerci, Ç. (2004), “İlköğretim Türkçe ve Matematik Ders Kitaplarını Genel Değerlendirme Ölçeği”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 28 No:1, Sivas.
- Şahin, C. (1998), *Coğrafya 'ya Giriş*, Gündüz Yayıncılık, Ankara.
- Şahin, C (2003), *Türkiye'de Coğrafya Öğretimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Gündüz Yayıncılık, Ankara.
- Tebliğler Dergisi, (2006). Cilt 69, Sayı 2585, Milli Eğitim Bakanlığı.

- Tebliğler Dergisi, (2006). Cilt 69, Sayı 2586, Milli Eğitim Bakanlığı.
- Taş, H. İ. (2004), “Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Kriteri Ve İnceleme Sonuçları”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı, 9: 33-48, İstanbul.
- Turoğlu, H.(2006), “Orta Öğretim Coğrafya Müfredatında Yapılandırmacı Öğrenme”, *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı, 47: 115-130, İstanbul.
- Walford, R. (1995), “Geographical textbooks 1930-1990: the strange case of the disappearing text”, *Paradigm*, No. 18, <http://faculty.ed.uiuc.edu/westbury/Paradigm/Walford.html>, Erişim: 05.01.2010.
- Waugh, D. (2000), *Writing Geography textbooks*, in Fisher, C & Binns, T (eds) (2000) *Issues in geography teaching*. London: Routledge Falmer.
- Yalın, H. İ, Hedges, L, Özdemir, S. (1996), *Her Yönüyle Öğretmen Olabilme*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.